

DOI: 10.55643/fcaptr.4.51.2023.4117

Трина Семигуліна

к.е.н., м.н.с., доцент, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, Харківський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», Харків, Україна;
 e-mail: isemigulina@i.ua
 ORCID: [0000-0001-9523-3322](https://orcid.org/0000-0001-9523-3322)
 (Corresponding author)

Ігор Ярошенко

к.е.н., с.н.с., завідувач відділу, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, Харків, Україна;
 ORCID: [0000-0001-7107-5550](https://orcid.org/0000-0001-7107-5550)

Олена Красноносова

к.е.н., доцент, с.н.с., Офіс оцінювання діяльності наукових установ НАН України ДУ "Центр оцінювання діяльності наукових установ та наукового забезпечення розвитку регіонів України НАН України", Київ, Україна;
 ORCID: [0000-0002-0863-3705](https://orcid.org/0000-0002-0863-3705)

Дар'я Михайленко

к.е.н., доцент, с.н.с., Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, Харків, Україна;
 ORCID: [0000-0002-8420-6510](https://orcid.org/0000-0002-8420-6510)

Received: 18/07/2023

Accepted: 27/08/2023

Published: 31/08/2023

© Copyright

2023 by the author(s)

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons CC-BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА В УМОВАХ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ»

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано доцільність формування сутності поняття «територіальна громада в умовах просторового розвитку», що спирається на результати аналізу й узагальнення складових характеристик різних понять, таких як «територіальна громада», «простір», «розвиток», «просторовий розвиток», і підтверджується наявністю зв'язків, які взаємодоповнюються та сприяють оптимізації впливу складових одних понять на інші.

Узагальнення особливостей понятійних взаємозв'язків дозволяє подальшу їх імплементацію в практику вибору певної моделі просторового розвитку територіальної громади на основі оптимального поєднання всіх установлених чинників, що в подальшому впливає на формування цілісної системи публічного управління просторовим розвитком територій в Україні.

Упровадження органами місцевого самоврядування характеристик запропонованого поняття «територіальна громада в умовах просторового розвитку» в реальність суспільного життя створює умови для оптимізації спільних зусиль місцевої влади й громадян на отримання синергетичного ефекту в управлінні просторовим розвитком на децентралізаційних засадах кожною окремою територіальною одиницею, що є актуальним зокрема й при виборі пріоритетів майбутнього повоєнного відновлення України та її територій.

Ключові слова: територіальна громада, простір, просторовий розвиток, публічне управління, децентралізація, місцеве самоврядування, повоєнне відновлення

JEL Класифікація: R50, R10, R11, R12

ВСТУП

Система публічного управління просторовим розвитком в Україні перебуває в процесі безперервного вдосконалення, з одного боку вона ґрунтується на базі багаторічного вітчизняного досвіду, що є динамічним і постійно розширюється, з іншого – спирається на європейські принципи й цінності, які на сьогодні залишаються актуальними для імплементації в нашій країні.

Пріоритетами для розвитку українських територій, у тому числі й в умовах повоєнної відбудови країни, поряд із першочерговими, як то відновлення територіальної цілісності та зміцнення незалежності, виступають: гарантування безпеки життєдіяльності, відродження постраждалих територій, створення достойних умов проживання, повернення економічної стабільності, пошук шляхів і можливостей для саморозвитку, забезпечення соціальної єдності й справедливості, – що повинно реалізовуватися на фундаменті чіткого розмежування повноважень та відповідальності між державними й місцевими органами влади, а отже, відповідати європейським принципам просторового розвитку сучасного демократичного суспільства.

За нинішніх обставин, що відповідають принципам децентралізації влади й побудові на їх основі системи публічного управління в Україні, актуальним залишається дослідження сутності поняття «територіальна громада в умовах просторового роз-

виту», що, по-перше, потребує визначення взаємозв'язків між різними складовими понять, які їх характеризують, а по-друге, на цій базі робить доцільним установа й використання синергетичного ефекту від взаємного впливу одних складових на інші.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Характеристика поняття «територіальна громада» з позиції власних особливостей і сприятливих умов формування через використання різних аспектів, притаманних громадському життю, представлена в роботах багатьох авторів, серед яких Chavis D., Hillery G., Warren R., Наврузов Ю., Батанов О., Височина А., Лук'яненко І., Попова О., Гураль П., Гейда О. [3-6; 9-11; 20; 23].

Суть поняття «простір» та його вплив на управління ресурсними можливостями територій розглядаються в матеріалах Морозової Л., Іванової О., Іванова Ю. [8; 16].

Дослідження суті поняття «розвиток» із позиції кількісних і якісних змін будь-яких процесів, особливо в умовах нинішньої парадигми сталості світового просторового суспільства, поширені в публікаціях Белл Д., Лебедева А., Трегобчук В. [7; 12; 13].

В умовах реалізації реформи децентралізації влади в Україні набуває значення поняття «просторовий розвиток» із позиції територіального управління, що відображено в напрацюваннях Палійчук Є., Горват Г., Міняйленко І. [14; 15].

Представлений огляд понятійного апарату з одного боку вказує на широкі й різносторонні використання в суспільному житті окремих характеристик будь-якої сучасної системи, чи то територіальної, чи то просторової тощо; з іншого боку потребує формування сутності поняття «територіальна громада в умовах просторового розвитку» на основі узагальнення й установа міжпонятійних взаємозв'язків із метою оптимізації зусиль на отримання синергетичного ефекту в управлінні просторовим розвитком на децентралізаційних засадах кожною окремою територіальною одиницею, що є актуальним у тому числі й при виборі пріоритетів майбутнього повоєнного відновлення України та її територій.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ

Мета дослідження полягає у формуванні сутності поняття «територіальна громада в умовах просторового розвитку» на основі аналізу й установа взаємозв'язків між складовими окремими понять та їх характеристиками.

Реалізація представленої мети потребує виконання таких завдань: аналіз і узагальнення складових характеристик сутності різних понять, таких як «територіальна громада», «простір», «розвиток», «просторовий розвиток»; установа взаємозв'язків, що доповнюють оптимізацію впливу складових одних понять на інші й сприяють їй; визначення сутності поняття «територіальна громада в умовах просторового розвитку» на основі нового якісного стану у вигляді певного співвідношення елементів цілісної системи, що забезпечує отримання синергетичного ефекту.

МЕТОДИ

У роботі використано ряд методів, що дозволили: проаналізувати й окреслити особливості основних характеристик сутності досліджених понять – метод системного аналізу й синтезу; узагальнити наукові й практичні підходи до формування цих понять із метою їх використання в процесі управління просторовим розвитком – абстрактно-логічний метод; визначити найбільш актуальні особливості складових характеристик таких понять – системно-логічний метод; установити взаємозв'язки між складовими характеристиками представлених понять – причинно-наслідковий метод; сформулювати висновки та ілюстрацію отриманих результатів – системний і графічний методи.

РЕЗУЛЬТАТИ

Саме поняття «територія» є багатограним і широко використовуваним. Взаємодія з просторовими умовами існування дозволяє конкретизувати її як певну частину твердої поверхні Землі з площею, географічним розташуванням та іншими характеристиками. Опис території як об'єкта розвитку дає можливість виокремити та ідентифікувати такі

ознаки, як геопросторове розміщення та адміністративна підпорядкованість території, для яких характерними є певні структура, умови, інші властивості [2].

В умовах просторового поділу країни, у тому числі на основі її адміністративно-територіального устрою, використовуються тотожні до поняття «територія» визначення «регіон», «район», «грумада», «територіальна громада» тощо, спільними рисами для тлумачення яких виступають характеристики простору, території, частини території, отже, такі, що мають певні територіальні межі, а також представляють цілісну, єдину, комплексну систему елементів (природних, економічних, соціальних, екологічних, інфраструктурних, інших), розміщених на цій території. Територія, таким чином, виступає як основа для управління різними системами, серед яких, ураховуючи тематику дослідження, розглядаються поняття «територіальна громада» й «простір» (Табл. 1).

Таблиця 1. Характеристика ознак при формуванні понять «територіальна громада» й «простір». (Джерело: розроблено на підставі [1; 3-8])

Ознаки поняття «територіальна громада»	Ознаки поняття «простір»
Територія; загальні зв'язки; соціальна взаємодія	Форма співіснування об'єктів; взаємозв'язки
Задоволення потреб; розподіл цінностей та зв'язків; гарантування членства; взаємодія та взаємний вплив	Координація взаємопов'язаних явищ у системі, взаємне їх розміщення в кількісних співвідношеннях
Регуляція взаємовідносин; організація самоуправління; розподіл влади й повноважень; участь у житті громади; підтримка життєздатності; установа меж контролю території та конфліктів; налагодження форм співробітництва	Взаємоузгоджене функціонування різних територіальних систем (соціальних, економічних, екологічних, інших); вплив на вибір напрямів і пріоритетів функціонування; використання власних особливостей і відмінностей
Спільнота, пов'язана єдністю традицій, культури, територіальних особливостей; соціальна взаємодія; роль особистості при ухваленні колективних рішень; суспільний споживач; вплив на розвиток територіальної економіки та сфери громадських послуг; організація місцевого самоврядування	Динамічна система на основі поєднання наявних ресурсів (природних, трудових, виробничих, соціальних, екологічних тощо); інфраструктурні можливості (інженерні, комунікаційні, інформаційні, фінансові, культурні, технологічні тощо); ефективне їх використання та управління ними

Здобутки вітчизняних істориків і літераторів підтверджують історичне коріння в представленні поняття «територіальна громада», що здавна формувалося на території України. Перші згадки про зародження сільських громад є характерними для періоду заселення та об'єднання під єдиновладдям слов'янських племен у південно-західній частині Русі. За часів Русі, коли потреба й здатність людей гуртуватися задля спільного вирішення проблем, задоволення власних потреб і інтересів, набули поширення еволюційні процеси становлення устоїв громади. Із часом починає приділятися увага формуванню державності країни на основі адміністративно-територіальної системи, первинною ланкою якої є громада; актуалізуються питання організації територіального управління на засадах доброї впорядкованості й забезпечення правами таких найменших утворень, що є запорукою тривалого та надійного порядку не лише в громаді, а й у повіті, краї й державі в цілому [20].

Сучасне поняття «територіальна громада» визначається з позиції різних особливостей і умов формування. По відношенню до суспільного життя ключовими для його характеристики виступають: оформлення адміністративних кордонів території, розширення напрямів соціальної взаємодії, формування громадських стосунків. Виділяються також: задоволення потреб громади; генерування розподілених цінностей і емоційних зв'язків; місце конкретної громади в системі публічного управління [4; 5].

Соціологічна позиція, пропонуючи використання поняття «ідеальна громада» [6], характеризується її можливостями до регулювання взаємовідносин між усіма суспільними групами, спроможністю до самоуправління на основі розподілу влади й повноважень, активною громадською позицією щодо підтримки її життєздатності, забезпеченням меж контролю території та врегулювання конфліктів; здатністю до саморозвитку; налагодженням різних форм співробітництва.

Досліджуючи поняття «територіальна спільнота» [9], основну увагу як фундаменту її життєдіяльності приділяють населенню громади, яке пов'язане між собою територіально-особисто-суспільними зв'язками й обов'язками, бо постійно мешкає та працює на спільній території, організовує роботу муніципалітету, вирішує питання місцевого значення, управляє комунальною власністю, сплачує податки тощо. Серед основних характеристик виділяють: територію, взаємодію, зв'язки, розуміння потреб громади, поєднання особистих і суспільних інтересів.

Співставним можна вважати поняття «територіальний колектив» [21], коли серед важливих характеристик виділяють: соціальну спільність, сформовану на взаємодії всіх членів громади; загальні соціально-громадські інтереси, що є результатом життєдіяльності людей; цілісний розвиток території під впливом соціально-економічних, історично-

культурних, природно-географічних та інших чинників; систему управління для забезпечення функціонування всіх елементів територіальної організації в складі самостійного об'єднання.

Використовуючи комплексний підхід [3], розглядають більш широкий набір ознак для визначення поняття «територіальна громада»: історично сформована спільнота, згуртована спорідненістю традицій, культури, території; соціальна взаємодія; узгодження індивідуальних і спільних інтересів; колективний споживач; розвинений виробничий сектор і сфера громадських послуг; здатність місцевого самоврядування відповідати інтересам громади.

Комунікаційний підхід до визначення поняття «територіальна громада» характеризується системою ознак, що обґрунтовують потребу в доповненні та взаємодії між собою різностороннього кола понятійних особливостей [22]:

- якісна ознака – потенціал від спільної зацікавленості членів громади; умови сумісного співіснування; перспективи у вирішенні споріднених справ; можливості для розвитку особистих контактів; узагальненість правил суспільної поведінки; результативність місцевого самоуправління; прийнятна для всіх громадян система цінностей;
- екологічна ознака – цілісний і самодостатній процес життєздатності громади на основі суспільної солідарності та врахування інтересів усіх її громадян задля забезпечення сталого майбутнього;
- психологічна ознака – у межах будь-якої спільної території концентрація на досягненні громадських цілей за умови формування суспільних цінностей в інтересах усіх членів громади;
- етнографічна ознака – самобутність територіальної громади на основі розвитку й збереження історичних цінностей, власних традицій і культур;
- соціологічна ознака – цілісна соціальна система громади, створена на основі внутрішніх і зовнішніх горизонтальних і вертикальних взаємозв'язків між усіма елементами такої системи;
- економічна ознака – вибудована система міжгалузевих та міжсуб'єктних взаємозв'язків, що впливає на професійний і самозайнятий стан розвитку територіальної громади.

Таким чином, узагальнення представлених матеріалів дозволяє характеризувати поняття «територіальна громада» через першочерговість територіально-інтеграційної ознаки, що передбачає прив'язування цієї категорії до певної природної територіальної одиниці з урахуванням історичних, природно-географічних, демографічних, організаційних, економічних, соціальних та інших особливостей формування, у межах якої жителі об'єднуються для спільного функціонування, а також через установлення соціально-економічних зв'язків і взаємодії між членами громади на основі спільних інтересів.

Також аналіз підходів до визначення сутності поняття «територіальна громада» дозволяє розглядати її як первинний суб'єкт місцевого самоврядування, що бере активну участь у вирішенні питань місцевого значення. Серед важливих характеристик: територіальна основа, спільність інтересів, соціальна взаємодія, місце й роль індивідуума в громаді; соціально-економічний та демографічний розвиток, муніципальне господарство, ресурсна спроможність для формування й функціонування громади [10; 11].

У процесі дослідження сутності питань місцевого значення під такими розуміють певну діяльність чи то набір конкретних заходів, спрямованих на вирішення завдань життєзабезпечення територіальної громади та задоволення всіх можливих потреб її громадян. Широке коло питань місцевого значення передбачає створення органами місцевого самоврядування на конкретній території сучасних і доступних умов для життєдіяльності її мешканців, із використанням при цьому наявних ресурсних, управлінських, матеріальних та фінансових можливостей. Компетенції щодо питань життєзабезпечення територіальної громади та її громадян визначені Конституцією й законами України. Питання місцевого значення, що формуються під впливом колективних потреб і інтересів жителів територіальної громади, повинні вирішуватися органами місцевого самоврядування відповідно до визначених повноважень, або, у разі необхідності, перебувати в компетенції державних органів влади в Україні [23; 24].

Сформоване в законодавстві України визначення сутності й поняття територіальної громади впливає на вибір і формування пріоритетів майбутньої політики місцевого територіального розвитку. Територіальна громада виступає основою місцевого самоврядування, бо вона формується власним населенням, яке проживає на території відповідно до законів природного розселення та має право вирішувати питання місцевого значення на благо власних інтересів.

Відповідно до законодавчих положень щодо місцевого самоврядування в Україні [25], територіальна громада представлена жителями, які або постійно проживають у межах будь-якого населеного пункту як самостійної адміністративно-територіальної одиниці, або добровільно об'єднані на території кількох населених пунктів із єдиним адміністративним центром.

Конституційні засади в Україні визначають місцеве самоврядування як право територіальної громади, а саме її жителів, самостійно вирішувати питання місцевого значення з дотриманням усіх законодавчих норм. Повноваження територіальної громади спрямовані на реалізацію широкого кола питань місцевого значення: управління комунальним майном; формування стратегій і програм соціально-економічного розвитку з подальшим контролем їх виконання; складання й затвердження місцевих бюджетів з організацією контролю за їх виконанням; формування податкової бази з установленням ставок місцевих податків і зборів; організація та проведення місцевих референдумів з подальшою реалізацією їх результатів; управління муніципальним господарством і контроль за його діяльністю; вирішення іншого кола питань місцевого значення в межах законодавчих компетенцій [26].

Закріплений у законодавстві України правовий статус територіальної громади, зокрема в умовах безпосередньої взаємодії з системою місцевого самоврядування, дозволяє розглядати можливості встановлення взаємозв'язків між обсягом прав і обов'язків конкретної територіальної громади та її функціональною спрямованістю.

Отже, законодавчий підхід, запропонований на основі узагальнення положень нормативно-правових актів, допускає формулювання ознак поняття територіальної громади з урахуванням структурно-функціональних характеристик [25; 26]:

- територіальна ознака – спільне проживання населення в адміністративно-територіальних межах територіальної громади будь-якого виду й розміру;
- інтегративна ознака – утворення територіальної громади на основі об'єднання всіх жителів, що постійно мешкають на певній території, незалежно від їхнього громадянства;
- інтелектуальна ознака – формування територіальної громади на основі спільності інтересів її жителів, ураховуючи особливості адміністративно-територіальних зв'язків;
- майнова ознака – право й повноваження територіальної громади щодо володіння, управління, розвитку тощо об'єктами комунальної власності, рухомим і нерухомим майном, коштами місцевих бюджетів, земельними та іншими природними ресурсами, що перебувають у власності територіальної громади;
- фіскальна ознака – формування податкової політики, можливість установлення місцевих податків і зборів, наповнення бюджету територіальної громади за рахунок їх сплати;
- самоврядна ознака – організація роботи системи місцевого самоврядування територіальної громади відповідно до правових положень.

Спираючись на законодавчі засади, фахівці в своїх дослідженнях намагаються систематизувати особливості понятійного апарату «територіальна громада» за різними критеріями, у тому числі й з використанням їхніх правових і функціональних ознак.

Аналіз широких повноважних можливостей територіальних громад у царині публічного управління місцевим розвитком дозволяє охарактеризувати особливості територіальної громади з позиції права, виділяючи ряд ознак [27]:

- правова ознака – функціонал юридичної особи з можливістю реалізації цивільно-правових відносин;
- господарська ознака – проведення господарських операцій, реалізація майнових прав, процесуальних зобов'язань, задоволення спільних потреб;
- бізнесова ознака – організація роботи бізнес-структур різних типів, можливість участі в статутних фондах, отримання доходів від дивідендів;
- бюджетна ознака – формування бюджету громади, створення та використання цільових фондів різних видів;
- цивільна ознака – створення системи громадських послуг для забезпечення всіх членів громади;
- фінансова ознака – здійснення фінансово-кредитної, банківської, фондової діяльності;
- майнова ознака – володіння, управління, розпорядження майном комунальної власності громади.

Закріплені або делеговані законодавством повноваження виступають серед визначальних чинників, що впливають на процеси формування й функціонування територіальних громад; вибору пріоритетів і напрямів їх розвитку, забезпечення ефективного вирішення питань місцевого значення для кожної території.

Використовуючи функціональний зміст територіальних громад, пропонують виділяти такі ознаки [9]:

- за цільовим призначенням: реалізація конституційних прав; розв'язання економічних питань місцевого значення; підвищення соціального й культурного рівня громадян; охорона навколишнього середовища;

- за адміністративно-територіальною структурою: характеристика відповідності функцій, у межах яких діють територіальні громади різних типів;
- за напрямками управління: інформаційний, нормотворчий, бюджетно-фінансовий, матеріально-технічний, розвитку й контролю тощо.

Розглядаючи як класифікаційні критерії напрями діяльності територіальних громад, пропонують розділяти їх за такими функціональними ознаками, як [23]: соціальні, що дозволяють вирішення соціальних проблем; економічні, що впливають на організацію господарчого управління й забезпечення фінансовим ресурсом; культурно-духовні, що забезпечують збереження й розвиток традицій; політичні, що впливають на організацію адміністративного управління.

Реалізація принципів децентралізації публічного управління відбувається в умовах постійного зростання ролі поняття простору в суспільному житті, коли одночасне й ефективне функціонування всіх громадських систем (адміністративних, економічних, соціальних, екологічних тощо) безпосередньо впливає на вибір напрямів і пріоритетів розвитку територій, інтенсивність реалізації затверджених рішень, дозволяє враховувати певні відмінності й особливості кожної окремої громади [1].

Науковці паралельно вивчають поняття «простір» і «час» [7]: простір характеризують як загальну форму співіснування об'єктів, а час – як загальну форму зміни явищ. Отже, розглядаючи простір як форму координації різноманітних взаємопов'язаних явищ, розташованих у певних межах і кількісних співвідношеннях одне до одного, можна стверджувати, що взаємозв'язок «простір-час» є невід'ємною складовою поняття «розвиток».

Під розвитком розуміють дію, процес із наслідками якісних змін при переході від одного вартісного стану до іншого. Поняття «розвиток» є багатограним і охоплює різні сторони життя. По відношенню до людини або суспільства – це характеристика рівня освіти, культури, розумової, духовної зрілості [12]. Із точки зору біологічної науки – це процес кількісних і якісних змін фізичного або психологічного стану людини, її мислення, почуттів, поведінки як результату біологічних процесів в організмі під впливом часу та навколишнього середовища, отже, «розвиток» відбувається в реальному часі й за заданим напрямом [7]. Спираючись на сучасну парадигму сталості, що наразі є визначальною для функціонування світового суспільного простору, розвиток визначають як незворотну, спрямовану, закономірну зміну, що трансформується в новий якісний стан, та може бути й поступальним, і регресивним [13].

Узагальнення багатосторонніх поглядів стосовно характеристики поняття «розвиток» дозволяє підсумувати, що розвиток – це динамічний процес, властивий будь-яким явищам (природа, людське життя, територія, громада, суспільство, простір, світ тощо), які весь час змінюються. За результатами розвитку об'єкт набуває оновленого якісного стану у вигляді зміни складу, структури, властивостей тощо, як наслідок, можуть з'являтися, трансформуватися чи зникати його елементи або зв'язки. Названі властивості притаманні багатьом царинам життєдіяльності людини, території, країні, суспільству тощо. Усе зазначене вказує на можливість одночасного існування різних видів розвитку: економічного, соціального, інноваційного, екологічного, сталого, соціально-економічного, територіального, просторового, інших.

По відношенню до соціально-економічного розвитку простір виступає як динамічна система, що поєднує наявні ресурси (природні, трудові, виробничі, фінансові, майнові тощо), інфраструктурні можливості (інженерні, комунікаційні, інформаційні, культурні, технологічні, транспортні тощо), їх використання та способи ефективного управління ними. Така взаємодія дозволяє характеризувати просторовий розвиток як процес відновлення частин простору (сировина, ресурси, товари, послуги, фінанси, людський капітал тощо) на основі функціонування взаємоузгодженої й організованої системи їх використання [8].

Просторовим розвитком також можна вважати процес зростання соціально-економічних параметрів будь-якої господарської одиниці (стосовно нашого дослідження – територіальної громади) з урахуванням її просторового розташування та взаємного впливу ряду чинників, як то: тривалість життя, стан навколишнього середовища, рівень охорони здоров'я, купівельна спроможність населення, якість житлових умов, ступінь економічної та політичної стабільності тощо [14].

Із позиції територіального управління під просторовим розвитком будь-якої територіальної одиниці (територіальної громади) розуміють таку організацію функціонування її господарства, що здатна одночасно забезпечити: створення сприятливих умов життєдіяльності людини; задоволення матеріальних і духовних потреб населення; раціональне, екологічне, безпечне господарювання; ефективне використання природних ресурсів; збереження, відтворення й примноження якості довкілля та природно-ресурсного потенціалу [15].

Поняття просторового розвитку спирається на сформовані теоретичні положення просторових теорій, що являють собою цілні системи пов'язаних між собою принципів, ідей, висновків та уявлень про зв'язки між явищами й процесами, які дозволяють описувати умови функціонування й визначати тенденції розвитку територій [28]. На їхній основі формуються фундаментальні засади методології публічного управління; установлюються принципи, напрями формування та способи забезпечення функціонування організаційних структур і відповідних процесів; визначаються концепції розвитку та управління, розробляються підходи до використання ресурсів та інше. Використання просторових теорій дозволяє пояснити й передбачити можливі тенденції, сформувати моделі й механізми територіального розвитку, запропонувати інструменти їх практичної реалізації.

Кожний вид просторових теорій набував свого значення в різні історичні періоди їх практичного застосування.

Теорії просторового розміщення сформувалися на базі економічних і географічних теорій та обґрунтовували доцільність упровадження принципів рівномірного розміщення продуктивних сил (економічних, промислових, територіальних, трудових тощо) для досягнення просторової та економічної рівноваги.

Особливості неокласичних теорій дозволяли оцінювати територіальні ефекти та визначати вплив різних факторів (виробничих, просторових, територіальних, людських, природних, інших) на напрями руху товарів і послуг, на темпи росту економіки, передбачати умови й наслідки від їх взаємного зближення.

Положення кумулятивних теорій дали можливість оцінити масштаби впливу на територіальний розвиток таких факторів, як використання інновацій, спроможність ресурсів і потенціалу для вирівнювання диспропорцій соціально-економічного розвитку територій; вплив дифузії нововведень та індустріалізації; розробка територіальних програм і проєктів розвитку.

Пріоритети функціонування сучасних територіальних систем обґрунтували розвиток просторових теорій на основі впровадження принципів самоорганізації, диференціації просторових систем, ідентифікації можливостей і забезпечення конкурентних переваг соціально-економічного розвитку територій; пріоритетності інноваційних, інтелектуальних, культурно-духовних, інклюзивних чинників; формування повноцінного життєвого простору на засадах сталості.

Практичний вплив теоретичних положень на просторовий розвиток не є обмеженим, бо для різних часових рамок відбувається поступовий перехід від однієї моделі управління до іншої, залежно від умов і факторів, у яких вони діють.

Показовим прикладом такого переходу є розвиток європейської моделі територіального управління, коли використовували різні методичні підходи, які послідовно змінювали один одного залежно від внутрішніх і зовнішніх умов і факторів (економічних, соціальних, екологічних, територіальних та інших) впливу, характерних для різних історичних періодів. Упровадження різних форм допомоги кризовим територіям поступово змінилося доцільністю реалізації принципів міжрегіонального перерозподілу факторів економічного зростання з орієнтацією на збалансований територіальний розвиток і створення полюсів зростання та надалі призвело до потреби в реформуванні адміністративно-територіального устрою країн на основі максимального використання внутрішнього потенціалу власних територій. Особливістю сучасного періоду є територіальний саморозвиток з урахуванням інтересів територій і покладання відповідальності за власний розвиток на місцеву владу [29].

Досвід дослідження теоретичних і практичних аспектів функціонування різних країн та їхніх територій указує на необхідність розгляду поняття просторового розвитку в тісному взаємозв'язку з питаннями публічного управління, нормативно-правового регулювання, матеріально-фінансового забезпечення, соціально-економічного розвитку, інноваційної та інвестиційної привабливості, захисту прав і свобод громадян тощо.

Одним із сучасних світових трендів просторового розвитку зокрема територіальних громад виступає концепція багатофункціонального та гармонійного розвитку суспільства на основі взаємозв'язку різних сфер життєдіяльності (інноваційної, соціальної, економічної, екологічної, інших), які формують просторову основу території. Так, наприклад, нові технології сприяють економічному зростанню, яке є наслідком здорового й розвинутого суспільства, що, у свою чергу, потребує чистого довкілля. Отже, збалансованість усіх сфер життєзабезпечення суспільства, коли вони тісно пов'язані та взаємодіють між собою, є умовою для досягнення ефективності просторового розвитку й окремих територій, і країни в цілому.

Системність у підходах до просторового розвитку територіальних громад характеризується: обґрунтованістю критеріїв поділу території; створенням умов безпеки життєдіяльності; ефективністю соціально-економічного розвитку на засадах децентралізації влади; фінансовим забезпеченням делегованих повноважень; чітким розмежуванням

функцій за різними рівнями влади; плануванням розвитку територіальних громад на основі їх класифікації; програмно-проектним забезпеченням місцевого територіального управління [16; 17].

З управлінських позицій просторовий розвиток розглядають як комплекс організаційних заходів управління елементами та зв'язками територій; систему дій, спрямовану на трансформацію й оптимізацію просторових змін [18]. Визначається різною спрямованістю (економічний, соціальний, екологічний, функціональний, географічний, векторний, інноваційний напрями тощо), бо ґрунтується на формулюванні поняття про простір і взаємозв'язків з елементами систем, які його оточують. Напрями просторового розвитку, що відповідають інтересам окремих територіальних громад, мають узгоджуватися з принципами регіональної й державної політики управління розвитком територій, які формують механізми її реалізації, забезпечують соціальні та економічні умови територіальної цілісності і єдності.

Просторовий розвиток територій в Україні відбувається в умовах реалізації політики публічного управління, пріоритети якої одночасно враховують і загальнодержавні, і місцеві інтереси та спрямовуються на вирішення широкого кола питань територіального розвитку, зокрема економічних, соціальних, екологічних, адміністративно-організаційних та інших [19]. За таких умов просторовий розвиток скеровується на вирішення завдань: планування територіального розвитку з урахуванням впливу на навколишнє природне середовище; створення комфортних умов життєдіяльності громадян; реалізація інфраструктурної політики різних рівнів; досягнення високого рівня соціально-економічного розвитку шляхом розширення власних можливостей територій, у тому числі й територіальних громад.

На основі проведеного аналізу взаємозв'язків між складовими поняття та їх характеристиками представлена графічна схема формування поняття «територіальна громада в умовах просторового розвитку» (Рис. 1).

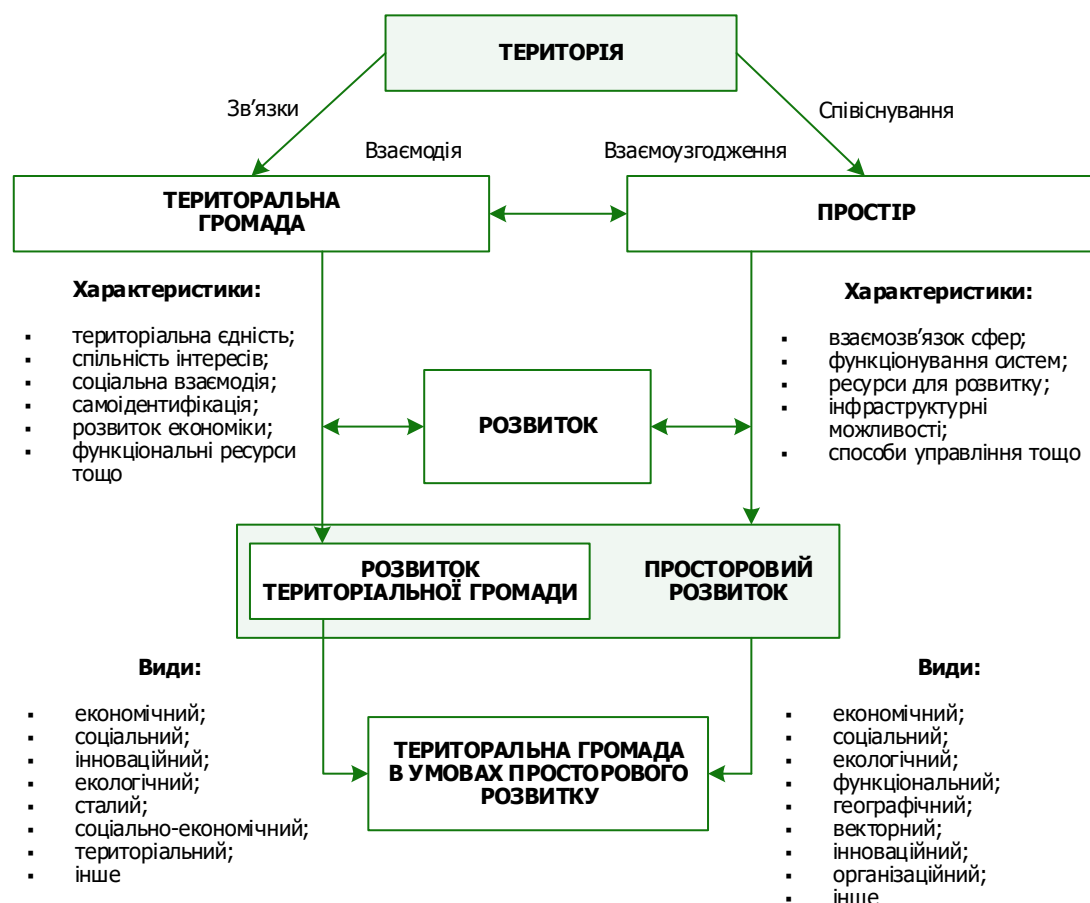

Рис. 1. Схема формування поняття «територіальна громада в умовах просторового розвитку».

Тісний зв'язок між складовими розглянутих понять, а саме «територіальна громада», «простір», «розвиток», «просторовий розвиток», що характеризують і доповнюють одне одного, дозволяє узагальнити сутність поняття «територіальна громада в умовах просторового розвитку», яке можна представити як форму координації динамічного процесу кількісних і якісних змін певної території, що відбуваються на основі оптимального поєднання, взаємодії та

збалансованості всіх важливих для її розвитку сфер (природної, економічної, соціальної, екологічної, інноваційної, фінансової, інфраструктурної, управлінської, інших), у результаті чого такий розвиток набуває нового якісного стану у вигляді певного співвідношення елементів цілісної системи, що забезпечує отримання синергетичного ефекту. Таким чином утворюється взаємозв'язок між складовими розвитку самої територіальної громади й складовими розвитку її оточення (так званого простору), що формує певні умови для існування й функціонування такої території.

ДИСКУСІЯ

В умовах проведення широкомасштабних системних реформ в Україні процес формування й реалізації політики публічного управління просторовим розвитком територіальних громад набуває особливого значення.

Використання переваг децентралізаційних засад на основі врівноваження заходів від реалізації можливостей щодо широкого кола делегованих повноважень у різних сферах життєдіяльності та зростаючої відповідальності місцевої влади за ухвалення певних рішень перед своїми громадянами створює територіальним громадам умови для саморозвитку з урахуванням власних територіальних, ресурсних та інших особливостей тощо.

Подальший розвиток системи публічного управління в процесі реалізації реформи децентралізації влади на оновленій адміністративно-територіальній основі актуалізує питання вдосконалення методології просторового розвитку будь-яких територіальних систем, особливо з урахуванням існуючих особливостей і відмінностей територіальних громад в Україні.

Представлена позиція різних авторів [3-16] є актуальною, натомість дискусійною, оскільки розглядає ті чи інші поняття відносно певних обмежених умов їхнього існування й функціонування. Узагальненого поняття, що характеризує поєднання та взаємозв'язок таких окремих понять, немає в наукових дослідженнях.

Запропоноване в цьому дослідженні авторське бачення поняття «територіальна громада в умовах просторового розвитку» можна вважати таким, що дозволяє, по-перше, урахувати попередні положення щодо окремо визначених понять, зважаючи на їхні особливості; по-друге, на основі аналізу існуючих взаємозв'язків установити вплив одних складових на інші та використати таке поєднання для створення синергетичного ефекту від його використання в умовах просторового розвитку територіальних громад в Україні.

ВИСНОВКИ

Представлений огляд і аналіз понятійного апарату, з одного боку, вказує на широке й різностороннє використання окремих характеристик у сучасному суспільному житті будь-якої системи, з іншого боку – актуалізує питання доцільності визначення сутності поняття територіальної громади в умовах просторового розвитку на основі узагальнення й установлення міжпонятійних взаємозв'язків, із метою оптимізації зусиль на отримання синергетичного ефекту в управлінні просторовим розвитком на децентралізаційних засадах кожною окремою територіальною громадою, що є актуальним при виборі напрямів і пріоритетів, зокрема й в умовах повоєнного відновлення України та її територій.

Установлений тісний взаємозв'язок між складовими розглянутих понять «територіальна громада», «простір», «розвиток», «просторовий розвиток» з урахуванням особливостей окремих характеристик, що взаємодоповнюються та оптимізують вплив одних на інші, дозволяє в результаті сформувати авторське бачення поняття «територіальна громада в умовах просторового розвитку». Визначені за результатами дослідження особливості понятійних взаємозв'язків дозволяють їх використання в процесі вибору певної моделі просторового розвитку для конкретної територіальної громади, яка ґрунтується на оптимальному поєднанні всіх установлених чинників, та надалі впливають і на формування всієї системи публічного управління просторовим розвитком територій в Україні.

Запропоноване визначення поняття «територіальна громада в умовах просторового розвитку» дозволяє не лише узагальнити складові характеристики сутності різних понять, а й установити взаємозв'язки, які доповнюють оптимізацію впливу одних на інші й сприяють їй та в результаті визначають процес розвитку на основі нового якісного стану у вигляді певного співвідношення елементів цілісної системи, що забезпечує отримання синергетичного ефекту.

REFERENCES / ЛІТЕРАТУРА

1. Semyhulina, Iryna, Yaroshenko, Ihor, & Mykhailenko, Daria (2021). Theoretical approaches to the formation of the principles of spatial development of territories in Ukraine. Economic development strategies: micro, macro and mesoeconomic levels: Scientific monograph. Part 1. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 316. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-191-6-20>
2. Zalutskyi, I.R. (2010). Silski terytorii yak obiekt rozvytku: pytannia unormuvannia sutnosti poniattia. *Rehionalna ekonomika*, 4, 33-40. http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/regek_2010_4_6.pdf
3. Navruzov, Yu. (2000). Katehoriia «hromada» v suchasnomu leksykoni mistsevoho samovriaduvannia. Zb. nauk. pr. Ukr. Akad. Derzh. upr. pry Prezzydentovi Ukrainy. K.: Vyd-vo UADU.
4. Chavis, D. (2006). Strategic Factors for Building Community: The Five C's Community, Connections, Control, Cash, & Collective Action. Baltimore: Campaign Consultation, 6, 2. https://communityscience.com/wp-content/uploads/2021/01/Five-Cs_layout-1.pdf
5. Hillery, G.A. (1995). Definitions of Community: Areas of Agreement. *Rural Sociology*, 20(2), 111–123. [https://www.scrip.org/\(S\(lz5mqp453edsnp55rrgjt55\)\)/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=2059508](https://www.scrip.org/(S(lz5mqp453edsnp55rrgjt55))/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=2059508)
6. Warren, R. (1970). The Good Community – What would it be? *Journal of the Community Development Society*, 1(1), 14-23. <https://doi.org/10.1080/15575330.1970.10877416>
7. Bell, Deniel (1996). Prykhid postindustrialnoho suspilstva. K., 194–251.
8. Morozova, L.V. (2013). Pryntsypy prostorovoho rozvytku sotsialno-ekonomichnoi systemy Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitrianykh syl, 4, 174-178. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2013_4_41
9. Batanov, O.V. (2003). Konstytutsiino-pravovy status terytorialnykh hromad v Ukraini : monohr. K.: Kontsern "Vydavn. dim In Yure".
10. Vysochyna, A.V., & Lukianenko, I.H. (2014). Upravlinnia finansovym potentsialom terytorialnykh hromad u konteksti realizatsii rehionalnoi finansovoi polityky. *Visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy*, 2(37), 98–101.
11. Popova, O.L. (2009). Stalyi rozvytok ahrosfery Ukrainy: polityka i mekhanizmy. Kyiv, 352.
12. Liebidiev, A.P. (2008). Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. Lviv: Svit.
13. Trehobchuk, V. (2002). Kontsepsiia staloho rozvytku dlia Ukrainy. *Visnyk NAN Ukrainy*, 2, 31-40. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/71110/07-Trehobchuk.pdf?sequence=1>
14. Paliichuk, Ye. S., & Horvat, H. A. (2020). Defenitsiia prostorovoho rozvytku rehionu. *Naukovyi ohliad*, 3 (66). <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/2041/2041-7898-1-PB.pdf>
15. Miniailenko, I.V. (2013). Prostorovy rozvytok rehionu: evoliutsiia suchasnykh uiavlenn shchodo sutnosti katehorii. *Efektivna ekonomika*, 11. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2518>
16. Ivanov, Yu. B., & Ivanova, O. Yu. (2022) Metodychni pidkhid do vyboru napriamiv prostorovoho rozvytku obiednanykh terytorialnykh hromad v umovakh detsentralizatsii ta voiennoho stanu. *Biznes Inform*, 7, 67-73. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-7-67-73>
17. Semyhulina, I., Yaroshenko, I., Krasnonosova, O., & Kozyrieva, O. (2022). Prohramno-proektni pidkhid do publichnoho upravlinnia prostorovym rozvytkom obiednanykh terytorialnykh hromad za yikh vydamy. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4(47), 352–364. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.6.47.2022.3896>
18. Pavliuk, Yu.Iu. (2011). Prostorovy rozvytok rehionalno-ekonomichnykh system. Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Serii «Ekonomichni nauky», 2, 42–47. <http://econjournal.vsau.org/files/pdf/a/1868.pdf>
19. Pepa, T.V. (2009). Prostorovy rozvytok rehionalnykh sotsialno-ekonomichnykh system v konteksti derzhavnoi rehionalnoi polityky. *Derzhava ta rehiony. Serii «Derzhavne upravlinnia»*, 2, 17–21.
20. Hural, P.F. (2008). Terytorialna hromada v Ukraini: istoryko-pravove doslidzhennia. Lviv: LvDUVS, «Krai», 468.
21. Yaroshenko, I. V. (2021). Sutnist i vydy terytorialnoi hromady: analiz teoretychnykh aspektiv. *Biznes Inform*, 7, 134–145. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-7-134-145>
22. Murkovich, L. (2010). Terytorialna hromada yak subiekt mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini:

- teoretychni aspekty. Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia, 2, 320-328.
[http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02\(5\)/10mliuta.pdf](http://www.dbuapa.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_02(5)/10mliuta.pdf)
23. Heida, O.V. (2012). Vydy terytorialnykh hromad v Ukraini ta osoblyvosti yikh pravovoho statusu: zahalna kharakterystyka. *Yevropeiski perspektyvy*, 3(3), 9-13.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2012_3%283%29_4
 24. Kovalenko, V.V. (2001). Konstytutsiini zasady mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: Navch. posibnyk. Pit- nyk. K.: Ararat-Tsentr, 176.
 25. Pro mistseve samovriaduvannia: Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 r. № 280/97-VR.
<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
 26. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
 27. Terytorialna hromada: poniattia, funktsii, rol, pravovy status (2018).
http://pidruchniki.com/12720204/finansii/funktsiiv_mistsevih_finansiv#767
 28. Kovbasiuka, Yu.V., Vakulenko, V.M., & Orlatoho M.K. (2014). Rehionalne upravlinnia. K.: NADU, 512.
 29. Semyhulina, I.B. (2021). Teoretychni aspekty prostorovoho rozvytku: analiz svitovoho dosvidu formuvannia systemy upravlinnia terytoriiamy. *Biznes Inform*, 7, 6-14. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-7-6-14>

Iryna Semyhulina, Ihor Yaroshenko, Olena Krasnonosova, Daria Mykhailenko

THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF «TERRITORIAL COMMUNITY IN THE CONDITIONS OF SPATIAL DEVELOPMENT»

The article substantiates the expediency of forming the essence of the concept of «territorial community in conditions of spatial development», which is based on the results of analysis and generalization of the constituent characteristics of various concepts, such as «territorial community», «space», «development», «spatial development», and is confirmed by the presence of links that complement and contribute to optimizing the influence of the components of some concepts on others.

Generalization of the features of conceptual relationships allows their further implementation in the practice of choosing a certain model of the spatial development of a territorial community based on the optimal combination of all established factors, which further affects the formation of an integrated system of public management of spatial development of territories in Ukraine.

The introduction by local self-government bodies of the characteristics of the proposed concept of "territorial community in conditions of spatial development" into the reality of public life creates conditions for optimizing joint efforts of local authorities and citizens to obtain a synergistic effect in managing spatial development on a decentralization basis by each individual territorial unit, which is relevant, in particular, when choosing priorities for the future post-war restoration of Ukraine and its territories.

Keywords: territorial community, space, spatial development, public administration, decentralization, local self-government, post-war restoration

JEL Classification: R50, R10, R11, R12